

Стивън Пинкър

МАТЕРИАЛЪТ НА МИСЪЛТА
Езикът като прозорец
към човешката природа

София, 2013

Преводът е направен по изданието:
Steven Pinker
THE STUFF OF THOUGHT
LANGUAGE AS A WINDOW INTO HUMAN NATURE
Viking

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

Copyright © Steven Pinker, 2007

© Бойко Пенчев, превод, 2013
© Издателство „Изток-Запад“, 2013

ISBN 978-619-152-154-8

БИБЛИОТЕКА
— КРАСИВ УМ —

СТИВЪН
ПИНКЪР

МАТЕРИАЛЪТ НА
МИСЪЛТА

Превод от английски
Бойко Пенчев

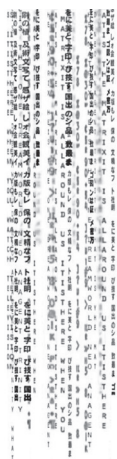

На Ребека

СЪДЪРЖАНИЕ

ГЛАВА 1	ДУМИ И СВЕТОВЕ	7
ГЛАВА 2	НАДОЛУ В ЗАЕШКАТА ДУПКА	37
ГЛАВА 3	ПЕТДЕСЕТ ХИЛЯДИ ВРОДЕНИ ПОНЯТИЯ (И ДРУГИ РАДИКАЛНИ ТЕОРИИ ЗА ЕЗИКА И МИСЪЛТА)	123
ГЛАВА 4	ПРОРЯЗВАЙКИ ВЪЗДУХА	203
ГЛАВА 5	МЕТАФОРАТА „МЕТАФОРА“	307
ГЛАВА 6	КАКВО ИМА В ИМЕТО?	361
ГЛАВА 7	СЕДЕМТЕ ДУМИ, КОИТО НЕ МОЖЕТЕ ДА КАЖЕТЕ ПО ТЕЛЕВИЗИЯТА	419
ГЛАВА 8	ИГРИЧКИ	485
ГЛАВА 9	БЯГСТВО ОТ ПЕЩЕРАТА	551
	БЕЛЕЖКИ	567
	ПОКАЗАЛЦИ	591

ГЛАВА 1

ДУМИ И СВЕТОВЕ

На 11 септември 2001 г., в 8.46 сутринта, завзет от терористи реактивен самолет се удари в северната кула на Световния търговски център в Ню Йорк. В 9.03 сутринта втори самолет удари южната кула. Разразилият се огнен ад доведе до срутването на зданията, като южната кула издържа в пожара час и две минути, а северната – двадесет и три минути повече. Атаките бяха вдъхновени от Осам Бин Ладен, лидер на терористичната организация Ал Кайда, който с тях искаше да принуди Съединените щати да прекратят военното си присъствие в Саудитска Арабия и да спрат подкрепата си за Израел, а освен това да обедини мюсюлманите, подготвяйки ги за възстановяването на Халифата.

9/11, както вече обозначаваме случилото се на този ден, е може би най-значителното политическо и интелектуално събитие на двадесет и първи век досега. То отключи дебати по множество теми: как най-добре да се уважи паметта на мъртвите и да се възстанови долен Манхатън; дали атаките се коренят в древния ислямски фундаментализъм или в съвременната революционна агитация; каква е била ролята на Съединените щати на международната сцена преди атаките и как трябва да се отговори на тях; как оптимално да се съчетаят мерките срещу тероризма със зачитането на гражданските свободи.

Аз обаче искам да изследвам един далеч по-слабо познат дебат, задействан от 9/11. Колко точно събития са се случили в Ню Йорк в тази септемврийска сутрин?

Може да се отговори „едно“. Атаките срещу зданията са част от единен план, замислен в ума на един човек, за да се

осъществява една и съща идея. Те се разгръщат в рамките на няколко минути и на няколко метра една от друга, насочени са към частите на комплекс с общо име, проектант и собственик. Съответно те отключиха обща верига от военни и политически събития след себе си.

Може обаче да се отговори и „две“. Северната кула и южната кула бяха две различни една от друга конструкции от стъкло и метал, разделени с празно пространство, освен това бяха ударени по различно време и по различно време прекратиха съществуването си. Записът от любителска камера, показващ как вторият самолет приближава към южната кула, докато северната се дави в пушек, прави събитията очевидно две: в тези ужасяващи мигове едното събитие е замръзнало в миналото, а другото се задава от бъдещето. В същия ден се случва и нещо друго – съпротивата на пасажерите в третия отвлечен самолет довежда до разбиването му преди той да достигне до целта си във Вашингтон, а това позволява да си представим, че едната или другата кула също биха могли да бъдат спасени. Във всеки един от тези възможни светове се случва по едно отчетливо различно събитие, следователно, можем да заключим, че в *действителния* свят би трябвало да са се случили две събития и това е толкова сигурно, колкото е сигурно, че едно плюс едно прави две.

Сериозността на 9/11 вероятно би направила цялата тази дискусия да изглежда лековата и дори неприлична. Това е „просто семантика“, биха казали мнозина, т.е. търсене под вола теле, цепене косъма на две, броене колко ангела могат да танцуват върху върха на игла. Тази книга обаче е именно за семантиката и аз нямаше да търся вашето внимание, ако не смятах, че отношението на езика към вътрешните и външните ни светове не е интелектуално предизвикателство и въпрос от жизнена важност.

Макар че обикновено „важността“ е трудно да се измери количествено, в случая, с който започнах, тя има точно определена стойност: три милиарда и половина долара. Такъв е размерът на спорната сума, предмет на поредица от съдебни процеси, които трябваше да определят какво обезщетение следва да бъде изплатено на Лари Силвърстайн, собственика на Световния търговски център, от застрахователната ком-

пания. Силвърстайн разполагаше със застрахователни полици, които предполагаха изплащане на максималния размер на застраховката за всяко едно разрушително „събитие“. Ако 9/11 представлява едно събитие, той трябваше да получи три и половина милиарда долара. Ако събитията са две, трябваше да получи седем милиарда. По време на процеса юристите поведоха спор кое значение на думата *събитие* трябва да се приложи в случая. Адвокатите на собственика го дефинираха във физически категории (две срутвания), докато тези на застрахователните компании – в ментални категории (един заговор). Няма нищо „просто“ в семантиката!

Интелектуалните предизвикателства в тази област също не са никак малки. Централният дебат около 9/11 не е за фактите, т.е. за физическите събития и човешките действия, случили се в този ден. Разбира се, фактите също бяха оспорени: според различни конспиративни теории сградите са били ударени с американски ракети, или разрушени от контролиран взрив според заговор, замислен от американските неоконсерватори, израелските тайни служби или тайнствена група от психиатри. Като изключим обаче манаците, повечето хора не оспорват фактите. Онова, в което те се различават един от друг е *осмислянето* на тези факти: как тази вихрушка от неща, случили се в пространството, трябва да бъде концептуализирана от човешкия ум. Както ще видим, категориите на този спор са включени в значенията на думите в езика ни, защото са включени в начина, по който представяме действителността в главите си.

Семантиката се отнася до отношението на думите към мислите, но също така и до отношението на думите към другите човешки проблеми. Семантиката е за отношението на думите към действителността – начина, по който говорещите се ангажират с едно споделено разбиране за истината и начина, по който техните мисли са привързани към нещата и ситуацияите в света. Тя е за отношението на думите към общността – как една нова дума, сътворена от един отделен човек, започва да събужда същата идея в останалата част от населението, така че хората се разбират помежду си, когато я използват. Тя е за отношението на думите към емоциите: начинът, по който думите не просто посочват към неща, но са и наситени с чувства,

които могат да натоварят думите с усещането за магия, табу или грях. Освен всичко тя е за думите и социалните отношения – как хората използват езика не само за да пренасят идеи от една глава в друга, но и за да установят типа взаимоотношение, който искат да поддържат със своя събеседник.

Онази черта на ума, с която непрекъснато ще се срещаме на тези страници, е това, че дори най-абстрактните ни понятия биват разбирани на равнището на конкретни сценарии. Това се отнася с пълна сила до предмета на самата книга. В тази уводна глава аз ще направя предварителен обзор на някои от темите на книгата на базата на примери от вестниците и интернет – примери, които могат да бъдат разбрани единствено през призмата на семантиката. Те идват от световите, обвързани с думите ни – световите на мисълта, действителността, обществото, емоциите и социалните отношения.

ДУМИ И МИСЛИ

Да навлезем в сърцевината на разногласието в най-скъпия в световната история семантичен дебат, три и половина милиардния спор за значението на думата „събитие“. Какво точно представлява събитието? Събитието е някаква протяжност във времето, а времето, според физиката, представлява континуална променлива – неумолим космичен поток в Нютоновия свят или четвърто измерение на безшевното хиперпространство в Айнщайновия. Човешките умове обаче разкрояват тази тъкан на обособени отрязъци, които наричаме събития. Къде умът слага разрезите? Понякога, както адвокатите на собственика на Световния търговски център посочват, срезове ограждат промяната в състоянието на даден обект, например срутването на сграда. Друг път, както посочват адвокатите на застрахователите, те ограждат целта на човешки субект, например план, който бива изпълнен. Най-често срезове съвпадат: субект възнамерява да причини промяна в състоянието на обект, намерението на субекта и съдбата на обекта вървят в единна времева линия, а моментът на промяната бележи осъществяването на намерението.

Понятийното съдържание зад оспорвания език е самото то език (идея, върху която ще се спрем в глава втора и трета). То репрезентира аналоговата, непрекъсната действителност посредством дискретни единици с размера на думи (например „събитие“), като ги подрежда в синтактична структура, а не ги мята като парцали в торба. Ключово за нашето разбиране на 9/11 например е това, че Бин Ладен не само е искал да навреди на Съединените Щати и че Световният търговски център е разрушен съответно по това време, а че действието на Бин Ладен е *причинило* разрушаването. Това е каузалната връзка между намерението на конкретен човек и промяната в конкретен обект, която разделя масовото схващане за 9/11 от конспиративните теории. Лингвистите наричат арсенала от понятия и схеми за тяхното комбиниране „понятийна“ или „концептуална“ семантика¹. Понятийната семантика – езикът на мисълта – трябва да е различен от самия език, защото в противен случай нямаше да има на какво да се опрем, когато спорим какво нашите думи означават.

Фактът, че съперничещи си осмисляния на една случка могат да отключат екстравагантен съдебен процес, показва, че природата на действителността не предопределя един-единствен начин, по който действителността се представя в умовете на хората. Езикът на мисълта ни позволява да рамкираме дадена ситуация по различни, дори несъвместими начини. Разгръщането на историята в онази сутрин на 11 септември в Ню Йорк може да се мисли като едно събитие или като две събития в зависимост от това как мислено я описваме на самите себе си, което на свой ред зависи от това върху какво сме избрали да се съсредоточим и какво сме склонни да игнорираме. А способността да се рамкира едно събитие по алтернативни начини е не просто причина да се заведе дело, но и извор на богатство за човешкия интелектуален живот. Както ще видим, то предоставя материал за научно и литературно творчество, за хумор и игрословици, както и за драми в социалния живот – и подготвя сцената за безброй човешки дебати. Дали изследването на стволони клетки унищожава биологичен материал или бъдещо човешко същество? Какво е американската военна кампания в Ирак – нахлуване в чужда страна или освобождаване на чужда страна? Абортът прекратяване на бременност

ли е или убийство на дете? Дали високите данъци са начин за преразпределяне на богатство или конфискация на спестяванията? Обобществяването на здравеопазването програма за опазване на здравето на гражданите ли е или е програма за разширяване на властта на държавата? Във всички тези дебати два начина за рамкирането на едно събитие се изправят един срещу друг, а спорещите се опитват да докажат, че тяхното рамкиране е по-адекватно (критерий, който ще изследваме в глава 5). В предишното десетилетие видни лингвисти съветваха американските демократи, че републиканците са ги надрамкирали в последните избори, но те могат да си върнат контрола върху семантиката на политическия дебат, като например прерамкират *данъци*, заменяйки думата с *членски внос* и *съдии активисти* – със *свободни съдии*².

Събитийният дебат за 9/11 осветлява още един любопитен факт относно езика на мисълта. Като превръща в проблем изброяването на събитията от този ден, той ни приканва да гледаме на тях все едно са обекти, които могат да бъдат изброени, като купчинка чипове за покер. Спорът дали през този ден в Ню Йорк са се случили едно или две събития е много подобен на разногласията дали на лентата в супера има един или два екземпляра от нещо, например две пакетчета масло, извадени от кутия с четири, или чифт грейпфрути, които се продават два за един долар. Тези и други подобни двусмислици в броенето на обекти и броенето на събития е един от многото случаи, в които времето и пространството се разглеждат като еквивалентни в човешкия ум, далеч преди Айнщайн да ги опише като еквивалентни в действителността.

Както ще видим в глава 4, умът категоризира материята на дискретни, обособени неща (като *домат*) и неограничена субстанция (като *месо*), а по подобен начин той категоризира времето на дискретни събития (например *прекосявам улицата*) и неограничени дейности (например *вървя*). Обединявайки времето и пространството, същата тази ментална оптика, която ни позволява да броим обекти или събития, ни позволява освен това увеличаващо зумиране с цел по-детайлен поглед върху онова, от което са направени. В пространството можем да се фокусираме върху материала, от който е направен обектът (*Станак целия в домат*); във времето можем да

се фокусираме върху действието, което образува събитие (*Тя пресичаше улицата*). Когнитивната зумираща оптика също така ни позволява да излезем от пространството и да видим набор от обекти като едно цяло (както е в разликата между *камъче* и *чакъл*), а също така ни дава възможност да излезем и от времето и да видим набор от събития като повторение (например разликата между *забивам пирон* и *кова пирон*). А във времето, също както в пространството, ние мислено разполагаме нещо и след това го местим: можем да *преместим срещата от 3 в 4 следобед* също както местим кола от единия край на улицата на другия. А като говорим за край, дори някои от най-прецизните елементи в менталната ни геометрия се прехвърлят от пространството към времето. *Край на струната* строго погледнато означава точка, но можем да кажем *Хърб отрязва края на струната*, с което показваме, че един край може да бъде осмислен и като включващ остатъка от материя, прилежащ към него. Същото важи и за времето: *край на лекцията* означава буквално *миг*, но можем да кажем *Преминавам към края на моята лекция*, осмисляйки кулминацията на събитието като включващо малкия отрязък от време, прилежащ към него³.

Както ще открием, езикът е просмукан от скрити метафори като СЪБИТИЯТА СА ОБЕКТИ И ВРЕМЕТО Е ПРОСТРАНСТВО. И наистина, пространството се оказва, че може да бъде понятийно средство за предаване не само на време, но и на различни състояния и обстоятелства. Също както срещата може да бъде преместена от 3 за 4, така и светофарът може да се смени от зелено на червено, човек може да се издигне от продавач на хамбургери до шеф на корпорация, а икономиката може да отиде от зле на по-зле. Метафората е толкова често срещана в езика, че е трудно да се намери израз, предаващ абстрактна идея, който да *не е* метафоричен. Какво ни казва конкретността на езика за човешката мисъл? Излиза ли, че и най-тънките ни понятия са всъщност буци материя, които местим напред-назад по менталната сцена? Казва ли ни тя, че противоборстващите твърдения за света никога не могат да бъдат определени като верни или лъжливи, защото са просто алтернативни метафори, които рамкират дадена ситуация по различни начини? Това са обсеиите на глава 5.

ДУМИ И ДЕЙСТВИТЕЛНОСТ

Последиците от 9/11 породиха още един семантичен дебат, чиито последствия са дори по-тежки от милиардите долари, заложили в спора за броя на събитията, случили се през този ден. Този път става дума за война, в която бяха жертвувани много повече средства и човешки животи от самия 9/11 и която може да предопредели хода на световната история за цялото столетие. Дебатът се върти около значението на друга поредица от думи – на брой шестнадесет, ако трябва да бъдем точни.

Британското правителство е научило, че Саддам Хюсеин наскоро е търсил значително количество уранова руда от Африка.

Това изречение се появи в реч на Джордж Буш през януари 2003 г. Ставаше въпрос за доклад на разузнаването, според който Саддам може би се е опитал да закупи петстотин тона от един вид уранова руда, наричана „жълта торта“ от доставчик в Нигер, Западна Африка. За мнозина американци и британци възможността Саддам да се сдобие с ядрено оръжие беше единственият необорим довод за нахлуване в Ирак и сваляне на Саддам. През същата пролет Съединените Щати осъществиха инвазията – най-презираната външнополитическа инициатива след войната във Виетнам. По време на окупацията стана ясно, че Саддам не е имал техническия капацитет за изработването на ядрени оръжия и може би никога не е възнамерявал да купува жълта торта от Нигер. По целия свят върху плакати и вестникарски заглавия се появи: „Буш излъга.“

Дали? Отговорът не е толкова лесен, колкото противниците и привържениците на Буш предполагат. Разследванията на британския парламент и Американския Сенат установиха, че британското разузнаване наистина е вярвало, че Саддам се опитва да купи жълта торта. Те показаха, че доказателствата, върху които е стъпвала убедеността на британските разведчици по онова време, не са били лишени от правдоподобност, но определено не са били и категорични. Освен това се разкри, че американското разузнаване е имало съмнения във верността на тези доказателства. Като се има предвид всичко това, как

да решим дали Буш е излъгал? Въпросът не е дали е постъпил глупаво, като се е доверил на британското разузнаване, или дали е направил пресметнат риск, основавайки се върху не-сигурна информация. Въпросът е доколко нечестен е бил той, когато е предал тази част от своите аргументи за инвазията пред целия свят. И този въпрос се върти около семантиката на една от тези шестнадесет думи, думата *научавам*⁴.

Научавам е нещо, което лингвистите наричат „фактивен глагол“; при тези глаголи се предполага, че убеждението, приписвано на подлога, е вярно. В този смисъл той е като глагола *зная* и се различава от глагола *мисля*. Да кажем, че имам приятел на име Мич, който по погрешка вярва, че Томас Дюи е победил Хари Труман на президентските избори през 1948 г. Аз бих могъл съвсем коректно да кажа *Мич мисли, че Дюи е победил Труман*, но не и *Мич знае, че Дюи е победил Труман*, защото всъщност Дюи загуби. Мич може да мисли, че Дюи е победил, но вие и аз знаем, че не е. По същата причина не бих могъл да кажа, без да излъжа, че Мич е *признал, открил, наблюдавал, запомнил, показал* или, най-важното, *научил*, че Дюи е победил Труман. Разбира се, има и друг смисъл на „научавам“, който грубо казано означава „бива научен от някого“, който не е фактивен. Аз мога да кажа *В гимназията бях научил, че има четири вида вкусови рецептори, но сега вече знам, благодарение на последните открития, че те всъщност са пет*. В обичайния си смисъл обаче, особено във формата за минало неопределено време, „научавам“ е фактивен глагол и означава „придобивам вярна информация“.

Хората в такъв случай се оказват „реалисти“ във философския смисъл на термина. Те несъзнателно приемат, че определени твърдения са верни, независимо от това дали самите те *вярват* във верността им. Фактивните глаголи предполагат нещо, което говорещият приема, че е неоспоримо вярно, а не просто нещо, в което той или тя е във висока степен убеден, че е вярно. Затова не е противоречие да се каже *Аз съм много, много убеден, че Осуалд е застрелял Кенеди, но не знам дали го е направил*. По тази причина фактивните глаголи са заобиколени от парадокси. Никой от нас не може да бъде сигурен в истината и повечето от нас знаят, че никога няма да можем, но в същото време с чиста съвест не спираме да използваме фактивни гла-

голи като *зная, научавам и помня*. Би трябвало да имаме интуиция за степен на сигурност, която е толкова висока и дотолкова гарантирана от общоприетите в обществото ни стандарти, че можем да се обзаложим за верността на дадено убеждение, макар в същото време да осъзнаваме, че като цяло (но вероятно не точно този път) ние може и да грешим в онова, което казваме. Марк Твен е използвал семантиката на фактивните глаголи, когато е написал: „Проблемът със света не е в това, че хората знаят твърде малко, а че знаят прекалено много неща, които не са така.“⁵ (За него също така се смята, че е написал „като бях млад, можех да си спомня всичко, независимо дали се е случило или не; сега обаче способностите ми угасват и скоро... ще си спомням [само] нещата, които никога не са се случвали.“)

И така, излъга ли Буш? Сериозните аргументи отсъждат „да“. Когато Буш каза, че британското разузнаване е „научило“, че Саддам е търсил уран, той мълчаливо приема твърдението, че търсене на уран *наистина* е имало, а не че така *смята* британското разузнаване. Ако е имал причина да се съмнява в това тогава – а американските тайни служби не са крили своя скептицизъм от администрацията, – тогава в тези шестнадесет думи *наистина* се съдържа една *неистина*. Министърът на отбраната Доналд Ръмсфелд, изказвайки се в защита на Буш, каза, че изказването е било „технически точно“, а съветникът по националната сигурност Кондолиза Райс добави, че „британците бяха казали така“. Забележете обаче смяната на глаголите: Буш не е заявил, че британците са *казали*, че Саддам търси жълта торта, което щеше да е вярно, независимо от това какво е правил Саддам; той заяви, че те са *научили* това, което може да бъде вярно единствено ако Саддам *наистина* е бил тръгнал на пазар. В такъв случай именно логиката на фактивността е онова, върху което критиците на Буш несъзнателно се опират, когато го обвиняват, че е изрекъл лъжа.

Лъжата е нещо, което може да струва поста на един президент, особено когато става дума за *casus belli*, довел до жестока война. Възможно ли е семантиката *наистина* да има толкова важни последствия за политическата история? Приемливо ли е съдбата на американския президент да зависи от фините нюанси в значението на един глагол? Ще се върнем към тези въпроси в глава 4, когато ще видим, че всичко зависи от това какво е значението на думата *e*.

Думите са обвързани с действителността, когато тяхното значение зависи, както в случая с фактивните глаголи, от ангажирането на говорещия с определена истина. Има обаче начин думите да се обвързват с действителността още по-пряко. Те не просто отразяват факти за света, складирани в главата на даден човек – те са втъкани в каузалната плетка на самия свят.

Със сигурност значението на една дума зависи от *нещо* вътре в главата. Завчера например се натъкнах на думата *стеларен* и трябваше да поровя в един справочник, за да открия какво значи. Сега вече я разбирам и мога да я използвам и без справочник под ръка (думата означава „отнасящ се до звездите“, като в „стеларно денонощие“, т.е. времето, което отнема на земята да извърши пълна обиколка около звезда). Нещо в моя мозък трябва да се е променило в момента, в който съм научил значението на думата и някой ден невролозите ще бъдат в състояние да ни кажат какво точно се е случило. Разбира се, обикновено ние научаваме нови думи не като гледаме в речниците или молим някой да ни ги обясни, а просто като ги чуваме в определен контекст. Независимо от начина, по който е научена обаче, думата би трябвало да оставя някаква следа в мозъка. Значението на думата в такъв случай изглежда е информацията, складирана в главите на хората, които я знаят: базисните понятия, които я дефинират, а когато става дума за конкретна дума – и образа, към който тя препраща.

Както ще видим обаче в глава 6, думата трябва да е нещо повече от споделена дефиниция и образ. Най-лесният начин да открием това е да разгледаме семантиката на имената⁶. Какво е значението на едно собствено име, например „Уилям Шекспир“? Ако го потърсим в речника, ще намерим нещо такова:

Шекспир, Уилям (1564–1616)

Английски поет и драматург, смятан за един от най-великите английски писатели. Пиесите му, повечето от които представляни в театър „Глобус“ в Лондон, включват исторически драми като „Ричард II“, комедии, като „Много шум за нищо“ и „Както ви харесва“ и трагедии, например „Хамлет“, „Отело“ и „Крал Лир“. Той също така е написал 154 сонета. [Син. Шекспир, Уилям Шейкспир, Бардът и др.]

Дефиницията обикновено се придружава от прочутата гравюра на олисяващ мъж с очи на кошута, рехаво мустаче и грамадна яка. Предполагам, че това име предизвиква у вас горе-долу тази представа.

Но това ли наистина означава *Уилям Шекспир*? Историците са съгласни, че е имало мъж на име Уилям Шекспир, който е живял в Стратфорд на Ейвън и в Лондон в края на шестнадесети и началото на седемнадесети век. От 250 години насам обаче циркулират съмнения дали същият този човек е написал пиесите, които му се приписват. Това на пръв поглед прилича на теориите, че ЦРУ е причинило срутването на Световния търговски център, но така са смятали хора като Уолт Уитман, Марк Твен, Хенри Джеймс, както и много съвременни литературоведи, а убеждението им почива на доста основателни факти. Шекспировите пиеси не са били публикувани приживе, а в онези дни авторството не се е отбелязвало толкова стриктно като днес. Самият човек е бил сравнително слабо образован, никога не е пътувал, децата му са били неграмотни, в града си е бил известен като бизнесмен, не е имало прочувствени некролози при смъртта му, а той не е споменал книги или ръкописи в завещанието си. Дори прочутите днес портрети не са били рисувани по негово време и няма причина да вярваме, че той е изглеждал точно така. Понеже писането на пиеси тогава е било доста съмнително занятие, истинският автор, който според различните теории може да е Франсис Бейкън, Едуард де Вер, Кристофър Марлоу или дори самата кралица Елизабет, би могъл да е пожелал да запази идентичността си в тайна.

Аз не искам да ви убеждавам, че Уилям Шекспир не е големият английски поет и драматург, който е написал „Хамлет“, „„Както ви харесва““ и 154 сонета. (Повечето учени смятат, че все пак той ги е написал и аз съм склонен да им вярвам.) Това което искам, е да ви накарам да се замислите върху възможността той да не го е направил и да осъзнаете какво означава това за схващането, че значенията на думите се намират в главата. Да предположим, с експериментална цел, че са се появили непровержими доказателства, от които става ясно, че шедьоврите на Уилям Шекспир със стопроцентова сигурност са написани от някой друг. В такъв случай, ако значението на *Уилям Шекспир* беше нещо като складирана в ума речникова статия, би трябва-

ло да заключим, че или значението на термина *Уилям Шекспир* се е променило, или че истинският автор на „Хамлет“ посмъртно трябва да бъде прекръстен на Уилям Шекспир, дори никой да не го е познавал под това име приживе. (Също така ще трябва да пишем шестица на злочестия студент, написал в писмената си работа „Шекспировите пиеси са написани от Уилям Шекспир или от някой друг със същото име“.) Всъщност положението е още по-лошо. Ние няма да сме в състояние да зададем въпроса „Написал ли е Шекспир „Хамлет“?“, защото по дефиниция той го е направил. Това ще е все едно да питаме „Ергенът неженен ли е?“, или „Кой е погребан в гроба на Грант?“, или „Кой пее „Хей, хей, ние сме *Мънкис!*“^A А заключението „Всъщност Уилям Шекспир не е написал „Хамлет““ ще бъде самоопровергаващо се противоречие.

Тези възможности обаче звучат като приумици. Всъщност ние *не* казваме безсмислица, когато питаме дали Шекспир е написал „Хамлет“; не бихме изпаднали в противоречие дори ако стигнем до заключението, че той не го е направил и дори тогава ще усещаме, че името *Уилям Шекспир* означава онова, което винаги е означавало – някакъв тип, който е живял в Англия по онова време, – макар да признаваме, че сме били в грешка по отношение на постиженията на този човек. Дори ако *всеки* биографичен факт, който сме знаели за Шекспир бъде опроверган – ако се окаже например, че е роден в 1565, а не в 1564 г., или че се е родил в Уорвик, а не в Стратфорд, – ние отново ще имаме усещането, че името се отнася до същия тип, за който сме говорили през цялото време.

Тогава какво точно означава *Уилям Шекспир*, щом не е „велик писател, автор на „Хамлет“ и т.н.? Името всъщност *няма* дефиниция, която може да бъде изразена с други думи, понятия или картини. Онова, което то прави, е да *сочи* към нещо в света, защото в някакъв момент това нещо е било кръстено с това име и името се е закрепilo към него. В такъв случай *Уилям Шекспир* сочи към индивида, който е бил кръстен Уилям от г-н и г-жа Шекспир малко след като е бил роден. Името е свързано с този човек, независимо от това какво ще прави той

---

^A Рефрен от едноименния хит на групата *Мънкис*. (Всички бележки под линия са на преводача.)

и дали ще знаем много или малко за него. Името сочи към личност в света по същия начин, по който аз мога да посоча към камъка пред мен сега. Името има смисъл за нас благодарение на една непрекъснатата верига от произнесени (или записани) думи, отвеждащи до думата, която сме използвали при първоначалния акт на кръщаване. Ще видим, че това се отнася не само до имената, но и до различни типове думи, които са строго приковани към света чрез актовете на посочване, кръщаване или прикрепяне, а не защото сме се договорили за речниковата им дефиниция.

Обвързането на думите с действителността ни помага да разсеем тревогата, че езикът ни оплита в една самосъдържаща се мрежа от символи. Това е тревогата, че значението на всяка дума се дефинира посредством други думи и така в една кръгова безкрайност. Както отбелязва един семантик, всеки нормален речник играе тази игра, като осведомява читателя, че „заповядвам означава командвам, а ръководя и направлявам са „не толкова категорична форма на командвам и заповядвам“, а командвам означава „ръководя с правото да изисквам подчинение“, но ръководя означава заповядвам, а направлявам – „давам разпореждания“; или пък че моля означава „изисквам учтиво“, докато изисквам означава „настоявам за нещо, полагащо ми се по право“, а настоявам – „искам или изисквам“, докато искам означава „отправлям молба“ и т.н.⁷ Тази въртележка изглежда като пълен кошмар за онези, които копнеят за сигурност в думите, предизвиква възторг у деконструктивистите и постмодернистите и е уместно използвана от автора на един речник за компютърния жаргон, който беше написал:

затворен кръг, същ. и. Вж. кръг, затворен.

кръг; затворен. същ. и. Вж. затворен кръг.

Логиката на личните имена и на другите думи, които са свързани със събития по пътя на именуването, разсейва тези тревоги, като закотвя плетеницата от значения към действителни събития и обекти в света.

Обвързаността на думите към действителни хора и предмети, а не само към *информация* за тези хора и предмети, има практическо приложение, за което много се шуми във вест-

ниците. Най-бързо разпространяващото се престъпление в началото на новото хилядолетие е кражбата на идентичност. Крадецът на идентичност използва информация, отнасяща се до вашето име, например номера на социалната ви осигуровка или номера и паролата на кредитната ви карта или банкова сметка, за да извърши някаква измама или да открадне ваши притежания. Жертвите на кражба на идентичност могат да бъдат сполетени от множество неприятности, свързани с работа, заеми, прием в колеж, могат да бъдат върнати на контролния пункт на летището или дори да бъдат арестувани за престъпление, извършено от крадеца. Може да им отнеме години и огромни средства, докато възстановят идентичността си.

Поставете се на мястото на някой, който си е загубил портфейла или без да иска е разкрил информация за себе си чрез компютъра си и сега има двойник, който използва неговото име (да кажем, Мъри Клепфиш), за да прави заеми или да паза-рува. Сега вие трябва да убедите някой чиновник, че *вие*, а не самозванецът, сте истинският Мъри Клепфиш. Как ще го направите? Както беше в случая с *Уилям Шекспир*, нещата отново опират до това какво означават думите *Мъри Клепфиш*. Можете да кажете: „Мъри Клепфиш означава собственик на верига за преоценени автомобилни гуми, който е роден в Бруклин, живее в Пискатауей, има сметка в Акме Банк, женен е с двама сина и прекарва лятната си почивка на крайбрежието в Джърси.“ Те обаче ще ви отговорят: „Доколкото знаем, „Мъри Клепфиш“ означава личен треньор, който е роден в Делрей Бийч, получава пощата си в кутия в Албъркирки, наскоро се е развел в Рено и прекарва летата си в Мауи. Съгласни сме с вас относно банковата сметка, която, впрочем, е доста на червено.“

И така, как ще докажете, че сте истинският носител на името *Мъри Клепфиш*? Можете да предоставите каквато си искате информация – номер на социалната осигуровка, шофьорска книжка, моминското име на майка ви – но крадецът на идентичност може или да я дублира (ако е откраднал и нея) или да я оспори (ако е подкрепил откраднатата идентичност със свои подробности, включително снимки). Също като при разпознаването на истинския Шекспир след като биографичните данни са били подложени на съмнение, в крайна сметка вие ще трябва да посочите каузална верига, която свързва името ви, използвано днес,

с момента, когато вашите родители са отбелязали идването ви на бял свят. *Вашата* кредитна карта е била придобита на базата на банкова сметка, която е била придобита с шофьорска книжка, която на свой ред е била придобита с представянето на акт за раждане, който е бил издаден от служител в болницата, който е бил в контакт с вашите родители по време на вашето раждане и е чул от техните уста, че вие ще бъдете онзи Клепфиш, който ще носи името Мъри. В случая със самозванеца веригата от свидетелства се губи още в близкото минало, далеч преди момента на кръщаването. Мерките срещу кражбите на идентичност се основават върху логиката на имената и връзката на думите с действителността: те са начин да се идентифицира наличието на непрекъснатата верига от ситуации на употреба на името, водещи до специфичното събитие на кръщаването в миналото.

ДУМИ И ОБЩНОСТ

Кръщаването на дете е единствената ситуация, в която повечето хора имат възможност да дадат име на нещо в този свят, избирайки дума, каквато на тях им харесва. Като изключим творчески натура като Франк Дзапа, който е кръстил децата си *Moon Unit* [Лунна единица] и *Dweezil*, обикновено повечето хора избират измежду пуснати в обръщение имена като *Джон* и *Мери*, а не се мъчат да измислят някаква поредица от звуци сами. На теория личното име е случаен етикет и хората го тълкуват като указател, посочващ индивида, кръстен с това име. На практика обаче имената придобиват значение, свързано с поколението и социалния статус на хората, които ги носят. Повечето американски читатели, които не знаят нищо за човека, освен че се казва *Мъри*, биха предположили, че той е над шейсетте, от средната класа и вероятно с еврейски произход. (Когато пияният Мел Гибсън изцепи една антисемитска тирада през 2006 г., редакторът Леон Уайзелтиър коментира: „Лудия Макс подлуди Макс, а заедно с него и Мъри, Ървинг, Морт, Марти и Аби.“)⁸ Това се дължи на друго любопитно обстоятелство при имената, на което ще се спрем в глава 6. Имената следват вълните на модата, също като ширината на вратовръзките и дължината на полите, затова личните имена могат да издадат от

кое поколение са техните носители. В своя зенит, 30-те години на ХХ в., името *Мъри* е носело аурата на англо-саксонска достопочтеност, заедно с имена като *Ървинг*, *Сидни*, *Максуел*, *Шелдън* и *Хърбърт*. Те са изглеждали напълно различни от еврейските имена на предходните поколения, като *Моше*, *Мендел* и *Рувен*, което е правело носителите им да изглеждат като произхождащи от добро потекло. Когато обаче мъритата, сидовците и техните съпруги се захващат с бейбибума, те дават на синовете си по-неангажиращи имена като *Дейвид*, *Брайън* и *Майкъл*, които пък на свой ред зачеват вдъхновени от Библията *Адам*, *Джошуа* и *Джейкъб*. Мнозина от тези старозаветници сега завършват цикъла, като кръщават децата си *Макс*, *Рубен* и *Саул*.

Модата в имената се сменя, защото хората в дадено общество имат необичайно сходни реакции към намиращите се в обръщение имена (което родителите често разбират, когато заведат отрочето си за първия учебен ден и разберат, че техният уникален избор на име е бил повторен от сума ти съкварталци). Специфичните конотации на името идват отчасти от звуците, които го образуват и отчасти от стереотипите относно хората, които го носят. Поради тази причина уж-британските имена на американците от първо поколение стават жертва на собствената си буржоазна респектабилност едно поколение по-късно. В една сцена от филма „Когато Хари среща Сали“, случваща се през 70-те години, двама бейбибумъри се оказват въввлечени в спор, засягащ сексуалния опит на Сали:

ХАРИ: С кого си правила страхотен секс?

САЛИ: Няма да ти кажа.

ХАРИ: Добре, недей.

САЛИ: С Шел Гордън.

ХАРИ: Шел. Шелдън? Не, не. Ти не си правила страхотен секс с Шелдън.

САЛИ: Не, правила съм.

ХАРИ: Не, не си. Шелдън може да ти попълни данъчната декларация. Ако ти трябва вода за напояване на цветята в градината, Шелдън е насреща. Но да ти разкове черчевето – това не е за него. Всичко е в името. „Направи го, Шелдън“, „Ти си животно, Шелдън“, „Дай го тук, големия Шелдън“. Просто не звучи.

Макар следвоенните родители едва ли да са имали точно страхотния секс наум, те са започнали да отбягват сухарските конотации на името още тогава: още през 40-те *Шелдън*, също като *Мъри*, започва да губи популярност и така и не му идва модата отново⁹. Реакцията към името е толкова еднотипна в англоезичния свят, че хумористите не спират да го използват. Драматургът Марси Каан, който наскоро адаптира сценария на Нора Епрон за английската сцена, споделя: „Включих шегата за Шелдън в театралната версия и всеки от тримата актьори, които изиграха Хари, предизвикваше в публиката бурен смях, всеки път.“¹⁰

Динамиката в имената на новородените се превърна в гореща тема за медиите с ускоряването на модните вълни. Едно от най-популярните имена за момичета през 2006 г. само преди пет години дори не е съществувало: *Нева* (Nevaeh) или „небе“ (Heaven), изписано на обратно. Хората от другата страна на кривата пък виждат собственото си име заедно с имената на своите приятели и връстници да стават тромаво старомодни с все по-голяма скорост¹¹. Никога не съм се чувствал толкова стар, както когато една студентка ми каза, че имената *Барбара*, *Сюзън*, *Дебора* и *Линда*, някои от най-често срещаните имена на момичета от моето поколение, я карали да си мисли за жени на средна възраст.

Когато избират име за детето си, родителите имат пълна свобода. Очевидно те се влияят донякъде от популярността на имената в обръщение, но след като веднъж изберат име, детето и обществото щат-не щат привикват към него. Когато обаче именуваме нещо друго, общността има думата дали новото име ще се задържи. Социалната природа на думите е илюстрирана от злополучния опит на Калвин да издържи изпита по физика:

Това, че под „със свои думи“ разбираме начина, по който се комбинират думите, а не самите тях, показва, че думите са притежание на общността, а не на индивида. Ако никой около вас не знае значението на една дума, няма смисъл вие да я употребявате, защото няма да ви разберат. Но пък всяка дума в езика би трябвало все някога да е била съчинена от един човек. С някои приспособявания останалата част от обществото постепенно се е съгласила да използва думата за посочване на същото нещо, като така е съборила първата плочка от доминото, за да започне верижният процес, който ще направи думата разбираема за следващите поколения. Както обаче ще видим, остава пълна загадка как се постига това съгласие в общността.

В някои случаи необходимостта е майка на откритието. Потребителите на компютри например са се нуждаели от термин за обозначаване на ненужната електронна поща и ето че неволята е докарала думата *спам*. В редица други не по-малко належащи случаи обаче неволята не докарва нищо. От сексуалната революция на 60-те насам се нуждаем от термин за обозначаване на членовете на несклучила граждански брак хетеросексуална двойка, но никое от появилите се предложения не се прихваща – *любим* е прекалено романтично, *съквартирант* – твърде неромантично, *партньор* – много гейско, а предложенията на журналистите са винаги твърде несериозни (като например съкращението *ЛОРПСОЖП*, идващо от стандартната графа във въпросниците за преброяване на населението „лица от различен пол, споделящи общи жилищни помещения“, или *мприятел* от „Това е моят, ммм, приятел“). Като говорим за десетилетия, първото десетилетие от двадесет и първи век вече почти измина, а ние все още не знаем как да го наричаме. *00-те? Нулите? Нулевите?*

Традиционната етимология не помага много, ако се интересуваме как се ражда една нова дума и дали тя ще се задържи в обръщение. Етимолозите могат да проследят историята на думите столетия назад, но те губят следата далеч преди онзи момент, когато праисторическият словотворец за първи път е кръстил дадено понятие с комбинация от звуци по негов или неин избор. В случая с нововъзникналите думи обаче ние можем да проследим заплетените пътища на думовостта в реално време.